

MATIJA VLAČIĆ ILIRIK

Kontroverzist i bibličar

DR. NIKOLA HOHNJEC, ZAGREB

1. Seobe oblikuju život

Matija Vlačić Ilirik rodio se 3. ožujka 1520. u Labinu u Istri. Obitelj je nosila i prezime Franković¹ te se Matija na početku svoje europske putanje i njime služio. Poput mnogih drugih sunarodnjaka, i Matija će Vlačić posegnuti za starim nazivom Ilira. Tako njegovo puno ime u latinskom stvaralaštvu glasi: Matthias Flacius Illyricus. Svojem je trostrukom imenu znao dodavati i rodno mjesto Labin.

Majka mu je rano umrla. Uz brigu o odgoju, otac mu se već u rodnom mjestu pobrinuo za solidnu naobrazbu.² Sa samo 16 godina Matija dolazi u Veneciju, gdje mu je ujak Baldo Lupetina, gvardijan i provincijal Male braće, omogućio daljnje školovanje. U školi Sv. Marka među profesorima je slušao i Ivana Egnacija.³ U dogovoru s Baldom Lupetinom, a željan znanja i svijeta, Vlačić odlazi u njemačke zemlje.⁴

Tako 1539. godine dolazi u Augsburg, mjesto (augšburške) evangeličko-luteranske ispovijesti (1530). U tom inače perspektivnom obrtničkom i trgovačkom mjestu ostao je kratko. Iste je godine već boravio u Bazelu, domovini Calvina i Zwinglija i tako upoznao reformirane kršćanske helvetske vjeroispovijesti. U Švicarskoj je studirao grčki i hebrejski jezik. Kada je godine 1540. prešao u Tübingen, na novoosnovanom sveučilištu susreo je istarskog profesora Matiju Grpca.⁵ Te je godine Matija Vlačić putovao u Wittenberg na kolokvij između katoličke hijerarhije i protestantsko velikaških predstavnika.

¹ U Sveučilišnoj biblioteci u Bazelu spominje se Matijino prezime Franković, a uz sve ostale podatke i natuknica da je siromašan, A. N. II 3, 169.

² M. Mirković tvrdi da je Matijin otac školovan, ugledan i imućan, što je u suprotnosti sa zapisom u Bazelu, nakon samo tri godine (M. Mirković, Matija Vlačić Ilirik, Zagreb 1960, 13).

³ Iz kasnijeg Matijinog života, a i pismene ostavštine u Wolfenbüttelu, saznaje se da je Egnacije kao i Matijin rođak Lupetina bio na strani reformacije.

⁴ Nijedan Vlačićev životopis ne spominje kako se Vlačić razišao s Katoličkom crkvom. V. L. Deutsch, senior Evangeličko-luteranske crkve u Zagrebu smatra da je reformacija za Vlačićeva mladenaštva bila više duhovni i crkveni pokret nego čvrsto i dosljedno konfesionalno opredjeljenje i stajalište. Reformacija je, drugim riječima, bila atraktivna i u modi (Iz predavanja na Teološkom fakultetu »Matija Vlačić Ilirik« 1991/1992).

⁵ Kod sunarodnjaka profesora učio je grčki jezik, grčku književnost i etiku. M. Grbac mu je vjerojatno osigurao neke prihode (M. Mirković, Matija Vlačić Ilirik, Zagreb 1960, 38).

Godinu nakon toga preselit će se u Wittenberg, središte prvaka reformacije. Sam F. Melanchton profesor mu je grčkog i hebrejskog jezika.⁶ Tu je Vlačić uskoro susreo i Martina Luthera. O njemu će 1543. godine Martin Luther napisati da je čovjek jake vjere i važan znanac.⁷ U to je vrijeme Matija Vlačić magistrirao. Odmah nakon toga putuje u Veneciju gdje mu je rođak Baldo Lupetina zbog protestantizma bio osumnjičen, uhićen i zatvoren. Mada nije uspio osloboditi svojeg rođaka, Vlačićeva misija morala je barem djelomično uspjeti, kada je neposredno nakon nje, sa samo 24 godine imenovan za Melanchtonova nasljednika, profesora hebrejskog jezika.⁸ Godine 1545. ženi se i među uzvanicima broji i samog Martina Luthera. Vlačić pripada krugu vodećih protestanata u Wittenbergu. Gotovo se fatalistički držao Lutherovog nauka o spasenju po milosti.

Nakon Lutherove smrti, 1546. godine izbio je rat i Wittenberg je pao. U Augsburgu dolazi do kompromisne izjave o sjedinjenju pod nazivom »Interim«. Vlačić ne prihvaća sjedinjenje – čak je napao Melanchtona koji ga je zbog toga prozvao ilirskom (hrvatskom) gujom.⁹ Morao je napustiti vitenberško sveučilište. Zaustavio se u Magdeburgu i u tamošnjoj se tiskari zaposlio kao korektor i nadzornik. Počeo je tiskati i svoje stvari. U tom gradu vodio se sukob između flacionista (Flacius) i filipista (Filip Melanchton). Flacius je sve vrijeme borbe ostao u Magdeburgu. Njegovi pristalice flacionisti izborili su ustav i vjersku slobodu, ali Vlačić je morao u izgnanstvo te je sve do godine 1552. našao utočište kod prijatelja Gala. U to vrijeme po drugi put u Veneciju posreduje za Lupetinu.¹⁰ Opet u Magdeburgu pravi nacрте i planove za veća djela. Prvo zamišlja *Catalogus testium veritatis* (Katalog svjedoka istine), a 1554. godine osniva odbor za pisanje crkvene povijesti – Magdeburške centurije. Godine 1555. propada »Interim« i u Leipzigu nastaje ublaženije stajalište pomirenja, no Vlačić i njega odbacuje.

Godine 1556. postaje profesorom u Jeni, odakle traži izmirenje s Wittenbergom. Izlazi mu prvo veliko djelo *Katalog svjedoka istine*. Marljivo uređuje rukopis povijesti prve tri centurije, koje je 1559. tiskao kao prvi svezak. Godine 1560. vodi se diskusija o slobodnoj volji i istočnom grijehu sa Striegelom.¹¹ U Jeni se Matija Vlačić nije mogao složiti s cenzurom dvora te je s tamošnjeg sveučilišta također otpušten.¹²

Želio je poći u Regensburg i tamo osnovati sveučilište. Smatrao je da tamo treba preseliti i tiskaru iz Uracha. U to je vrijeme postao superintendant u Thüringiji, ali i tu je njegovo determinističko stajalište naišlo na otpor. Pregovaranje s Regensburgom povjerio je Galu.¹³ Godine 1563. po treći put odlazi u Veneciju te skreće i u slovenske zemlje.¹⁴ U Celovcu je htio osnovati podružno sveučilište iz planiranog sveučilišta u Regensburgu. Makar je u Regensburgu odbijen njegov prijedlog, i usprkos ženinoj smrti za 12. porođaja¹⁵, Vlačić je stvorio svoje

⁶ F. Melanchton mu je i inače naklon te ga ne samo u studiju nego i materijalno pomaže.

⁷ Za skoro Vlačićevo putovanje sam je Luther u popratnom pismu za venecijanske uglednike izjavio da je Matija »naš posve poznat čovjek, velike vjere« (M. Mirković, Matija Vlačić ilirik, Zagreb 1960, 57).

⁸ Protestantsko načelo »Sola Scriptura« zna za važnost dobrih prijevoda i potrebu proučavanja biblijskih knjiga.

⁹ Ovaj izričaj citiraju svi istraživači Vlačićeva djela kadgod spominju njegov polemički duh.

¹⁰ Vlačić je vjerojatno imao i zadatak da izvidi mogućnosti za protestantizam u venecijanskoj regiji.

¹¹ U to vrijeme, 1560. godine, umro je F. Melanchton.

¹² Iz Jene je morao bježati noću.

¹³ Vlačić nije uspio za novoplanirano sveučilište u Regensburgu pridobiti ni svoje otpuštene kolege iz Jene, a kamoli gradski senat u Regensburgu, te se ponadao da će njegov prijatelj Gal imati više uspjeha. Sveučilište u Regensburgu moglo je, po Vlačićevoj zamisli, privući studente iz Bavorske, Češke, Austrije i Ilirije (Hrvatska, Slovenija). U Regensburgu je inače, općenito uzevši, Vlačić puno pisao o ilirskim zemljama.

¹⁴ Zaustavlja se u Koruškoj, Štajerskoj i Kranjskoj, a vjerojatno i u Istri.

¹⁵ Nepunu godinu nakon ženine smrti Vlačić se ponovno ženi i još ima djece.

najveće djelo Clavis (Ključ). Godine 1565. priklanja se caru i piše protiv Konstantinove darovnice. Iz Regensburga je također morao otići te je 1566. u Antwerpenu djelovao kao pastor savjetnik.

Slijedeće godine dolazi k prijateljima u Stuttgart. Otuda putuje u Strassbourg gdje, nakon natezanja, dobiva boravak, ali nije uspio ući u tamošnje sveučilište. Te burne 1567. godine Vlačiću se u Bazelu tiska zamašno djelo Ključ u dva sveska. Sporovi se između Jene i Wittenberga produbljuju, a Vlačića kao središnju ličnost žele uništiti, pa i uz pomoć cara. Godine 1570. Vlačiću otežavaju boravak u Strassbourgu te već priprema novo boravište.¹⁶ Te mu godine izlazi Glossa uz Novi zavjet na grčkom jeziku i latinskom prijevodu Erazma Rotterdamskog. Djelo o istočnom grijehu izlazi 1571. godine, čime se ranija polemika još više zahuktala i Vlačić biva osumnjičen zbog hereze.¹⁷ Suprotstavljanja se nastavljaju i 1573. godine Vlačić napušta Strassbourg i sklanja se kod bijelih gospođa u Frankfurt. On i dalje luta, traži saziv velikog protestantskog sabora.¹⁸ Tako je 1575. obolio i 11. ožujka umro.

2. Portret u pisanom stvaralaštvu

Već kratak i fragmentarni životopis pokazuje dinamičkog, prodornog, ali i nemirnog čovjeka. Makar je bio ranjiv i ogorčen, bio je čovjek silne energije i marljiv. Radio je neumorno, probdio mnoge noći i samo se tako probijao kao skupljač, analitičar, sintetičar, prevoditelj i, uz sve to, veliki organizator.¹⁹

Vlačić je pisao 30-ak godina, a popis radova (Mirkovićeve) obuhvaća 300 skupnih radova, prijevoda, pamfleta, brošura, knjiga i velikih djela.²⁰ U Nacionalnoj bečkoj biblioteci skupljeno je oko 170 Vlačićevih radova. Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu također posjeduje 40-ak njegovih djela.²¹

Matija Vlačić neumorno je stvarao, radio, prikupljao, a imao je i potrebnu izobrazbu za stvaralaštvo. Bio je vrstan lingvist i dobro je poznavao grčki i hebrejski jezik.²² Na više ih je sveučilišta i kod poznatih profesora studirao, dok i sam u Wittenbergu nije postao profesorom hebrejskog jezika. Latinski je morao poznavati od najranije mladosti. Gotovo sav njegov opsežni opus objavljen je na latinskom jeziku. Uz svoj materinski hrvatski jezik²³ poznavao je kao Istranin i slovenski jezik, radi blizine ali i međusobne navezanosti i ovisnosti. Poznavao je

¹⁶ Protivnici traže carski ukaz o izgonu, ali i zabranu prijelaza u Bazel.

¹⁷ Već ranije, 1564. godine, tako i sada u Fuldi Vlačić polemizira s isusovcima.

¹⁸ Već se ranije pozivao na cara, a i pod konac života, u Speyeru pokušava do cara, traži sveprotestantski sabor ili barem javnu diskusiju (i o svojim osporavanim stajalištima).

¹⁹ No, valja spomenuti i neobzirnosti: Vlačić nije uvijek vratio posuđene knjige i rukopise, još gore, katkada je izrazio neke zanimljive stranice, odakle je nastala pomalo pretjerana legenda o culter (nož) flacianus (usp. Flacius Illyricus, J.-F. Gilmont, Dictionnaire de Theologie catholique, Paris 1915, sv. 6, str. 312).

²⁰ Ovo stajalište jest maksimalističko, jer neka su djela pseudovlačićevska, druga su objavljena na više jezika. Tako se granica može spustiti na 200 radova. O tome je osim M. Mirkovića pisao i S. Jurić, Problematika bibliografije djela Matije Vlačića, Istra (1977) br. 6–7. Sasvim konkretan upit o Vlačićevim djelima imamo u: B. Schmidt, Polemika oko autorstva Vlačićevog spisa »Razgovaranje među papistu i jednim luteran«, Istra (1967) br. 2.

²¹ Katalog sadrži puno više kartica o Vlačiću, samo što su to razni aneksi ili ponovljena izdanja.

²² Richard Simon tvrdi da je Vlačić manjkavo poznavao hebrejski jezik te nema pravo kritizirati patriističko tumačenje Svetog pisma, kad se Vlačić obilato koristio rezultatima njihova istraživanja (Histoire critique du Vieux Testament, Rotterdam 1685, 484).

²³ Donio je čak hrvatsku (slavonsku) vlastitu abecedu u »Otročjoj Bibliji«, gdje se nalazi i »Hervatski Katekizmus«.

i tri pisma, latinicu, ćirilicu, a vjerojatno i glagoljicu.²⁴ Iz dvojezične Istre i iz Venecije poznaje dobro i talijanski. Slično se može reći i za njemački jezik. Na tom je jeziku kontaktirao, diskutirao i pisao. Na njemačkom je pisao i pravio istančana jezična i biblijsko-teološka istraživanja.²⁵ Uostalom, nakon djetinjstva i mladenaštva sav je svoj život proveo u njemačkim zemljama. Poznavao je i češki. Imao je kontakte s reformatorima u Poljskoj. I. Kordić tvrdi da je Vlačić poznavao mnoge slavenske jezike.²⁶ Djelovao je neko vrijeme u Antwerpenu, te je bio u životnom ozračju holandskog jezika. Vlačić je uistinu ušao u problematiku klasičnih i modernih jezika. Bio je, bez daljnega, najveći lingvist svojega vremena, ako uzmemo da francuski i engleski u to vrijeme u Srednjoj Europi nisu imali neku posebno veliku ulogu. On je, uistinu, utjelovljenje i obogaćenje genija »Mitteleurope« (gdje je sjedinio romansku, germansku i slavensku konstantu).

Uz jezike, Matija Vlačić je važan za pisanu riječ. Za cijela sukoba njegovih pobornika flacionista i protivnika filipista (Filip Melanchton) Vlačić je u Magdeburgu najmarljivije radio. Ili kasnije, ni ženina smrt, bolest djece te njegovo krhko zdravlje i konkretno materijalno zbrinjavanje ipak ga nisu omeli da stvara i piše. Kada je u magdeburškoj tiskari postao korektor i nadzornik, fascinirao ga je novi tehnički tiskarski obrt te je uvidio važnost tiskane riječi. Na vrhuncu svojega života i djelovanja u Magdeburgu godišnje je tiskao i više desetaka svojih manjih radova. Svjestan silne energije i ulaganja do tiskanih djela, sam je širio knjigu, prije svega protestantsku, na latinskom, ponešto na njemačkom i malo na hrvatskom.

Vlačić je na početku svoje profesionalne karijere predavao i filozofske discipline. Napisao je popratne bilješke uz Aristotelovu Retoriku, Logiku i spis o Kozmosu. Svoja filozofska razmišljanja ostavio nam je u djelu Paralipomena dialectices (Dijalektički dodaci), 1558.²⁷

Filozofski predmeti pomogli su mu u metodičnosti obrade, uveli su ga u obradu sistematske teologije, ali se ogradio od filozofije u korist biblijsko-teološkog razmišljanja. Svoje negativističko stajalište naspram filozofiji izrekao je u djelu De materiis metisque scientiarum, et erroribus philosophiae, in rebus divinis (O sadržajima i ciljevima znanosti i o zabludama filozofije u božanskim stvarima), Ukupni svezak 1563.

Matija Vlačić slovi kao otac moderne hermeneutike, no tu ne treba ipak tražiti suvremena hermeneutska istraživanja.²⁸ Uvod u Matiju Vlačića još nije i njegova hermeneutika, a ona uostalom i nije, osim u Clavisu, znatno zastupljena.²⁹ No, svakako je sintetizirao ondašnja

²⁴ Iz glagoljskog pisma možemo zaključiti da je M. Vlačić znao i staroslavenski crkveni jezik, uostalom o staroslavenskoj je misli posebno pisao.

²⁵ Ipak nije poznavao njemački tako dobro, osobito što se tiče govornoga. Kao propovjednik u Holandiji, zbog preslabog poznavanja (možda govornoga) njemačkog jezika nije mogao propovijedati (Dr. V. Deutsch, Iz predavanja na Teološkom fakultetu »Matija Vlačić Ilirik«, 1991/1992). Možda je tu posrijedi i holandsko okruženje i jezik.

²⁶ Usp. I. Kordić, Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika, Zagreb 1992, 11.

²⁷ Usp. J. Talanga, Vlačićeva Paralipomena dialectices, Filozofska istraživanja 11 (1991) 829–843.

²⁸ Usp. M. Križman, O nekim izvorima Vlačićeve hermeneutike, Prilozi i istraživanje hrvatske filozofske baštine 2 (1976), br. 3–4; V. Filipović, Vlačić kao osnivač hermeneutike, Susreti na dragom kamenu, Znanstveni skup posvećen M. Mirkoviću, Susreti 3, Pula 1971; Isti, Začeci i dometi Vlačićeve hermeneutike, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine 2 (1976), br. 3–4. U svezi s prilogom V. Filipovića, Matija Vlačić Ilirik kao začetnik suvremene hermeneutike i strukturalizma, Prilozi 1 (1975), Zagreb, I. Kordić kaže: »No teško se oteti dojmu da se opravdani poziv našeg profesora izlaže opasnosti da od Vlačićevih misli na ovom području previše traži, pa zbog toga previše i nalazi« (I. Kordić, Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika, Zagreb 1992, 41).

²⁹ U hermeneutiku svatko stavlja svoje poimanje. Hermeneutskim tekstovima ponajprije se smatra Vlačićev 2. dio Clavisa, tj. njegovih sedam traktata.

reformatorska dostignuća i pokazao objektivan filološko-teološki put otkrivanja i tumačenja Biblije.

Odlikovao se i kao povjesničar, gdje je sistematski, samostalno, čak i duhovito stvarao i ostavio na tom području prvo veliko osobno djelo, Katalog svjedoka istine. I u tom ideološki obojenom djelu vidi se već Vlačićevo traženje za velikim razvojnim linijama i putovima. On daje uvid i pravu historijsku sintezu ideja. Izvodi smisao a uz opredjeljenje nudi i izbor koji vodi prema cilju naziranja. Usporedo s Katalogom svjedoka istine, izrastale su i Magdeburške centurije.³⁰ Prijašnja je historiografija pratila razvoj carstva. Događaje je opisivala negativno-pozitivnom metodom. A Vlačić je događaje pratio kao epohalne sukobe hereze, ali i kao procese, gibanja i razvoje. Osobito je bila žustra polemika oko tipične protestantske teme slobodne volje, a i općekršćanske tematike o istočnom grijehu. Tu je u shvaćanju bilo puno nesporazuma. U čovjeku, a on je označen istočnim grijehom, vidi ne samo neku akcidentalnu iskvarenost, nego je čovjek po tom grijehu postao slikom Sotone, iskvarenim bićem, upravo suprotno stanju prije grijeha, kada je bio slika Božja. Stoga čovjek treba imputaciju Kristova milosnog opravdanja.³¹

Vlačić je napisao puno kraćih polemičkih spisa, kao što je rad protiv Papina primata, Latinske mise, o Krivotvorenju Konstantinove darovnice, O prijenosu rimskog carstva na njemačke careve, O Tridentinskom saboru, Pjesme rugalice (protiv rimokatolika) i drugo.

Opravdanje za njegovu ogorčenost, žalac i krajnju polemičnost nasuprot Rimu i svemu što je katoličko M. Mirković vidi u strahovanju i posredovanju za Balda Lupetinu.³² No, to je odveć osobno i lokalno patriotsko gledanje na Vlačićev život i lik. On jednakom žestinom pristupa i ljudima (i prvcima) iz reformacije. Njegovi protivnici bili su mu ranije podupiratelji i prijatelji. Izgleda da je Vlačić kročio kroz život sam, u svakoj se sredini ponašao kao stranac i ugroženik. Možda je beskućništvo, »vagabundsko«³³ egzistiranje odgovaralo njegovu nemirnom duhu, jer tako je mogao a i htio biti svoj, dosljedan, ali i tvrdoglavo uporan na svojem stajalištu. Konfliktnost je Vlačiću bila urođena kao život i smrt. Uvijek borben, nikad nije odstupao od svojih načela: bio je vatreni branitelj reformacije i svojih uvjerenja protiv ostalih reformatora druge generacije.

Čini se da je stekao puno protivnika zato što je naglašavao svoju jedinstvenost, prvenstvo, originalnost, pionirski pothvat, opsežnost, tvrdeći u svojim djelima kako nikad ništa takvo prije toga nije nitko drugi organizirao, prikupio, preveo, preradio ili osobito napisao i objavio. Takvo izjavljivanje budilo je zavist i bilo vatra na nediplomatsko, polemičko i neprijateljsko ophođenje i s protivnicima u katolika i još više s drugomišljenicima u vlastitim redovima.

Vlačić nije bio samo zainteresiran da mu se prošire knjige, nego i njegove ideje. Tako je često htio ostati skromno anoniman, samo da njegove ideje prodru i u katoličku sredinu. Kako je bio veliki autoritet, spise središnjih protestantskih poruka također su mu pripisivali. Uz to je svakako nastojao da naši ljudi studiraju (protestantsku) teologiju na velikim njemačkim

³⁰ Nažalost, materijal u Magdeburškim centurijama (kao što je u dobroj mjeri bilo i kod Kataloga svjedoka istine) bez ikakvog je izbora i kriterija shematski prikupljen i nanizan.

³¹ Ovo, dakako, već znači nadilazjenje grešnog čovjekova stanja. Osim A. Bilokapića O istočnom grijehu kod M. Vlačića, što uostalom Bilokapić u svom izvatku disertacije ne objavljuje, pisao je disertaciju i V. Deutsch, ali je nažalost nije objavio. Dr. Deutsch smatra da je po razumijevanju istočnoga grijeha i čovjekovoj pravoj iskvarenosti Vlačić i danas aktualan, makar su u njegovo vrijeme njegovi suvremenici reformacije upravo shvaćanje čovjekove totalne iskvarenosti smatrali heretičkim, a Vlačića osuđivali kao dualista, manihejca (odnosno bogumila).

³² M. Mirković je svugdje Vlačića nastojao razumjeti lokalno i autobiografski.

(europskim) teološkim učilištima. S tih je strana, gdje je i ako je imao utjecaja i kompetencije, slao i crkvene djelatnike reformacije.³³

3. Opširan, objektivan (ali nedovršen) rad na Svetom pismu

Vlačić je u svim životnim okolnostima i mjestima posjedovao trajan i istančan interes za Sveto pismo. U svojem prvom znanstvenom radu, disertaciji za naslov magistra vještina i filozofije 1543. godine (magister artium et philosophiae) pokušava znanstveno tumačiti Bibliju. Djelo mu nosi legendarno njegovo razumijevanje Biblije: »Quod Sacra scriptura integre, non tantum consonantibus, sed etiam vocabulis inde ab initio scripta fuerint, epideikon scriptum, olim in promotione, ut moris est, praeceptoribus exhibitum« (Da je Sveto pismo od početka u cjelini bilo napisano ne samo konsonantima nego i vokalima, spis koji je nekoć kod promocije, kao što je običaj, bio predodčen učiteljima). Inače se taj rad pojavio u djelu *Regulae et tractatus quidam de sermone sacrorum literarum* (Pravila i neke rasprave o jeziku Svetog pisma), Magdeburg 1551. Poznavanje klasičnih jezika u Vlačića je bila pretpostavka o »komparativno-lingvističkom studiju pojmova i karakteristika hebrejskog, grčkog i latinskog jezika na području konstrukcije imenica, zamjenica i glagola.«³⁴

U Wittenbergu je Matija Vlačić izlagao Psalme (*Argumenta psalmodum distributis ordine versuum sententiis. Dictata a Matthia Flacio Illyrico in Academia Witebergensi*). Djelo nema drugih detalja te je vjerojatno trebalo biti prošireno i pripadalo bi Glosi u Stari zavjet.³⁵

Prvi ozbiljniji teološki rad bio bi *De vocabulo fidei*, Wittenberg 1551,³⁶ koji je uz neke promjene *De voce et rei fidei* (O izvoru ili riječi vjere) doživio još dva izdanja u Bazelu 1555. i 1563. godine. Ovdje se »filološka, egzegetska i historijska razmatranja spajaju u cjelinu.«³⁷

Važno, odlično i najveće djelo jest *Clavis*, Ključ Svetog pisma u dva volumena, tiskan u Bazelu 1567. godine.³⁸ Prvi je dio enciklopedijski rječnik gdje po redu dolaze pojedini pojmovi i popratna objašnjenja. To je, drugim riječima, biblijsko-teološki rječnik u današnjem smislu opsega, sadržaja, očekivane iscrpnosti i potrebne analitičnosti. Drugi su dio metodologijske studije o interpretaciji Svetog pisma, a složen je u sedam traktata. Među traktatima na drugom mjestu imamo izlaganje o otačkom razumijevanju Svetog pisma na koje se Vlačić, dakako u svojem stilu, okomljuje, ali se ipak njime služi.³⁹ Ključ je bio osnovna i vrlo važna teološka literatura u četiri stoljeća, a učinio je i velik utjecaj na hermeneutiku 17. stoljeća.⁴⁰

Nadalje, tu je i Vlačićevo epohalno djelo *Glossa*. Glosa Novog zavjeta tiskana je 1570. Tekst tumačenja same glose toliko je dug koliko i grčko-latinski tekst Novoga zavjeta. To je, zapravo, komentar, bolje rečeno blago čitave dotadašnje reformacije koju je Vlačić bio usvojio i prenosio dalje. Uz komentar Novoga zavjeta trebao je slijediti tekst i komentar (glosa) Staroga

³³ To je bio slučaj u Sloveniji (V. L. Deutsch, Vlačićevi dodiri sa slovenskim reformatorima, *Filozofska istraživanja* 11 [1991], 917–921).

³⁴ A. Bilokapić, *Attività letteraria di Mattia Flacio Illyrico*, Roma 1981, 43.

³⁵ Djelo se rijetko nabraja u Vlačićevim bibliografijama, spominje se mjesto publikacije Frankfurt 1550, a u ovaj prilog ušlo je preko kataloga Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu.

³⁶ Sam F. Melanchton napisao je uvod u ovo teološko djelo. M. Vlačić ga je publicirao u Magdeburgu 1549. godine.

³⁷ S. Raeder, Matija Vlačić kao tumač Biblije, *Filozofska istraživanja* 11 (1991) 815.

³⁸ Djelo *Clavis* doživjelo je više izdanja i nekih promjena: Bazel 1567; Jena 1674. i dr.

³⁹ Usp. R. Simon, *Histoire critique du Vieux Testament*, Rotterdam 1685, 484.

⁴⁰ Usp. Twesten, *Matthias Flacius Illyricus, Predavanje*, 1844. i J. Wach, *Das Verstehen*, Sv. 1, Hildesheim 1966.

zavjeta. Takva je primjerena glosa Staroga zavjeta, nažalost, nedovršen opus čiji je velik dio ipak već bio pripremljen za tisak, a dobrim je dijelom prikupljena i građa za još dobar dio Staroga zavjeta.⁴¹ Cjelokupna rukopisna građa tumačenja Staroga zavjeta nalazi se u Wolfenbüttelu u Njemačkoj i još očekuje egzegetsko istraživanje i eventualno objavljivanje.

Na biblijskom području postoje još kratka djela kao što su: »Stoga, kažem ti, oprošteni su joj grijesi mnogi jer ljubljaje mnogo« (Lk 7,47), Magdeburg 1549. (14. str.). Zatim je napisao biblijsko djelo O imenima Krista sluga protiv Ossiandra, O Jahvinom imenu i O imenima pravog Boga, Wittenberg 1552. (24. str.). Važno djelo, tipično za evangeličko luteransko učenje, jest obrada Rim 3 o opravdanju, o predlošku i svrsi zakona i činjenici opravdanja, Wittenberg (16. str.).⁴² Dakako, i u drugim djelima su biblijske rasprave. Tako je stvar s obradom i polemikom o istočnom grijehu,⁴³ s prvim dijelovima Kataloga svjedoka istine i njegovim proširenjem u Magdeburškim centurijama, gdje su također detaljno obrađeni upravo biblijski likovi ili prvi bibličari.

Uz Vlačićeva tumačenja Biblije postoji više djela na njemačkom jeziku,⁴⁴ a na hrvatski je prevedeno predavanje na simpoziju u Mannheimu 1991. godine: S. Raeder, Matija Vlačić kao tumač Biblije, Filozofska istraživanja 11 (1991), 813–828. I. Kordić u svom djelu: Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika, Zagreb 1992. ima također poglavlje: Povijesno uvjetovano zanimanje za razumijevanje biblijskog teksta, 16–22.

Matija Vlačić ne pravi razlike među biblijskim knjigama protestantskog kanona.⁴⁵ U Starom zavjetu sve drži doslovnim, pa tako i masoretske znakove integralnim dijelom Svetog pisma objavljene Adamu. Tako inspiraciju proteže na sve i najmanje dijelove, kao što je punktualizacija.⁴⁶ Vlačić drži istinitim i sve ono što Bog govori u izvještajima o stvaranju i bogoslužju. Inspiraciju uzima doslovno, statički i gotovo mehanički. Stari zavjet sadrži Mojsijev zakon. Osobito cijeni Psalme te im daje središnje mjesto, misli da Psalme može najbolje podijeliti na govor Boga čovjeku po utjesi, opomeni i zapovijedi, a govor čovjeka Bogu u zahvali i prošnji. Proroci su, po Vlačićevom mišljenju svojim proročtvima, obećanjima i viđenjima opisali Krista. Matija Vlačić drži da Isus Krist utvrđuje, sjedinjuje autoritet Svetog pisma te ga izdvaja od drugih oblika literature.

Sve u Svetom pismu, po Lutherovu shvaćanju, mora biti dovedeno u odnos prema Kristu: was Christum treibet – ono što potiče, prenosi i promulgira Krista. Novi nam zavjet explicite govori o Isusu Kristu kao egzaktnoj osobi. Vlačić se, stoga, brine za pravo razumijevanje zakona i evanđelja. Krist nije, dakle, donio kasniji, tj. zahtjevniji zakon nego je svojim životom, smrću i uskrsnućem postigao milost i učinkovit zagovor. Valja, dakle, ispravno čitati zakon. On u svim okolnostima obvezuje prave kršćane kako bi uklonili robovanje, a suobličili se Kristovom evanđelju. Kristovo evanđelje imputira nasljedovateljima ispunjenje zakona, omogućuje i uvodi suobličjenje evanđelju. Tako je bogati mladić dobar i na pravom putu, ali je doživio neuspjeh jer se nije upustio u poseban milosni poziv (Mt 19, 16ss). Vlačić i sam Govor na gori, kao kompendij

⁴¹ Glosa Staroga zavjeta dovršena je do Joba uključivo, a ima pripremljene građe za neke daljnje knjige.

⁴² Dostupna primama i sekundarna literatura ne spominje godinu objavljenja.

⁴³ Traktat O istočnom grijehu stoji i u 2. dijelu velikog biblijskog djela Ključ.

⁴⁴ G. Moldaenke, Schriftverständnis und Schriftdeutung im Zeitalter der Reformation, Matthias Flacius Illyricus, Stuttgart 1936. R. Keller, Der Schlüssel zur Schrift, Die Lehre vom Wort Gottes bei Matthias Flacius Illyricus, Hamburg, Lutherische Verlag 1984.

⁴⁵ Znamo da je M. Luther manje cijenio te ima njegovih izjava kojih se ne drži kasnija reformacija – poslanice Hebrejima, Jakovljeva i Otkrivenje.

⁴⁶ Vlačić je smatrao da se objava proteže doslovno i materijalno na sve dijelove, znakove od početka.

katehetike i evangeličkog pastorala, drži pozivom na duhovni rast i savršenstvo, na suobličenje Kristu – kao zajednički nazivnik Svetog pisma. Vlačić tako različite evangeoske opise o istoj temi tumači doslovno i autentično, smještajući ih na drugo mjesto i u drugo vrijeme. Kod autorstva Poslanice Hebrejima radije se priklanja, zaradi uzvišene Kristove velikosvećeničke službe, apostolskom autoritetu Pavla, nego nekom anonimnom autoru izvan apostolskoga kruga.

Posljednje i veliko djelo Glose Novoga zavjeta a i bogata i nedovršena pismena ostavština Glose Staroga zavjeta stalno se vraćaju na razne ranije dijelove najvećeg i najvažnijeg biblijskog djela Ključ, što naglašava sistematičnost Vlačićevih djela. Obrada Svetog pisma⁴⁷ u ta dva velika djela i s današnjeg je stajališta nepristrana, objektivna i znalacka. Nema tu traga osobnoj, tendencioznoj interpretaciji⁴⁸ što bismo mogli očekivati, tako da možemo zaključiti da u Vlačićevu biblijsku analizu djela Ključ i Glosa ne ulazi ništa od njegova burnog života, polemike kontroverzi, prepreka, životnih razočaranja, prognaničkog i izbjegličkog ili obiteljskog života. Na vidjelo ne dolazi ništa drugo doli Riječ Božja.

4. Odjek i perspektivnost na hrvatskom jeziku

Četiristota godišnjica Vlačićeve smrti bila je prilika oživljenja njegova djela.⁴⁹ Uz to Matija Vlačić Ilirik bio je podoban za jugoslavensko poslijeratno bavljenje, te se rodilo živo ideološki obojeno zanimanje za njegovo djelo i lik, hoteci u njemu otkriti svojeg prethodnika. Istarsko rodoljublje, protukatolički (i proturimski) afekt, njegova silna erudicija i marljivost bili su predmet susreta, simpozija i izložbi u Istri, Zagrebu i drugdje.⁵⁰ Interes za Vlačića i danas ne jenjava, kao što svjedoči predavanje na Sorboni (1989), simpozij u Mannheimu (1991) s neposrednim objavljenim radovima u časopisu *Filozofska istraživanja*, sve do zasebne edicije Ivana Kordića (1992).⁵¹ Zanimljivo je da je interes i proučavanje Matije Vlačića započelo i nastavilo se na području književnosti. Krug iliraca u prošlom stoljeću pomogao je prikupljanju Vlačićeva pisanog djela, a u ovom se stoljeću njegovo ime pojavljivalo u uskom kontekstu protestantske književnosti.⁵² Kasnije se interes proširio i na prostor filozofije. Tek u posljednje vrijeme Vlačić je postao i predmetom teološkog zanimanja u nas.⁵³

Naš najbolji poznavatelj Matije Vlačića bio je i ostao Mijo Mirković.⁵⁴ On se Vlačićem bavio već prije II. svjetskog rata. No, postoje i sama Vlačićeva djela prije nego što prikazemo sekundarnu hrvatsku literaturu o njemu. U *Otročjoj Bibliji* na slovenskom je i originalan

⁴⁷ Očekivalo bi se s opravdanjem osobno i životno zainteresirano i egzistencijalno pristupanje izričajima kao što su: neprijatelj, izgon, domovina, prijatelj, zavist, mržnja, i dr.

⁴⁸ To, dakako, nije slučaj u njegovim pamfletima, kontroverzijama pa čak i u velikom sistematskom djelu *Katalog svjedoka istine*, što je kasnije još proširio u *Magdeburškim centurijama*.

⁴⁹ Simpozij i prigodna edicija u Regensburgu: *Matthias Flacius Illyricus 1575–1975*, Regensburg 1975. O istoj obljetnici u Zagrebu je u okviru *Evangeličke crkve utemeljen Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«*, nosi i pridjev ekumenski, jer je u početku i kasnije najšire ekumenski podupiran.

⁵⁰ U Zagrebu je o Vlačiću održana prigodna izložba u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci. Bio je simpozij u Istri, jedan ranije posvećen M. Mirkoviću i njegovu istraživanju Matije Vlačića a drugi je o samoj godišnjici objavljen u časopisu *Istra – Susreti na dragom kamenu* 1976.

⁵¹ *V. Filozofska istraživanja* 11 (1991) Sv. 4 i I. Kordić, *Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika*, Zagreb 1992.

⁵² Usp. F. Bučar, *Povijest protestantske književnosti*, Zagreb 1910.

⁵³ U ovom trenutku Matiju Vlačića unose evangelikalno-fundamentalistička gibanja u svoje misioniranje, kao što je npr. spomen Vlačićeva rođendana u ožujku 1993. u Zagrebu. Usp. i tehničku opremu posljednjeg broja *pentekostalnog časopisa Izvori* 1992.

⁵⁴ M. Mirković je i sam bio Istranin, putnik, prognanik a k tome i pjesnik s pseudonimom *Mate Balota*.

Vlačićev dio, naslovljen *Hervatski Katehizmus*, na starohrvatskom jeziku, 1566. godine.⁵⁵ Njemu se također pripisuje djelce *Razgovaranje meju papistu i jednim luteran*, navodno u Padovi 1555, a zapravo u Tübingenu ili čak Magdeburgu 1555. godine.⁵⁶ U hrvatskom modernom prijevodu postoji veliko djelo *Katalog svjedoka istine*.⁵⁷ Mnoštvo je razasutih kratkih dijelova iz ostalih Vlačićevih djela. Niz sekundarne literature svakako je vezan uz ime Mije Mirkovića. Prije II. svjetskog rata tu je njegovo djelo *Matija Vlačić Ilirik*, 1938. Svojim djelom i još intenzivnijim bavljenjem pridonio je da je Vlačić postao bliskim i aktualnim u poratnoj jugoslavenskoj stvarnosti. Naime, drugo romansirano izdanje M. Mirković je izdao u Beogradu 1957, na srpskom jeziku, te se ne moramo čuditi što i kasnije Mirkovićevo stvaranje, a bio je hrvatski pjesnik, vrvi srbizmima i općenito unosi istočnu varijantu kada govori o katoličanstvu (ili reformaciji), što je bio unitaristički komunistički stav.⁵⁸ Plod svega Mirkovićeve bavljenja i objavljivanja jest knjiga: Mijo Mirković, Matija Vlačić Ilirik, JAZU, Knjiga 50, Zagreb 1960.⁵⁹ Isto djelo još mu jednom izlazi.⁶⁰ M. Mirković se često služio i stvarao za protukatoličku propagandu, marksističku ideologiju materijalizma i jugunitarizma. O tome je nakon demokratskih promjena sasvim neutralno i mirno govorio F. Zenko u svom predavanju: *Recepcija Vlačića kao ideologizirajuće posredovanje sa sadašnjim životom*, *Filozofska istraživanja* 11 (1991) 905–915. Još je jasnije to rekao I. Kordić, a i sam F. Zenko, u Kordićevoj knjizi: *Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika*, Zagreb 1992. M. Mirković kao da je sažaljevao Vlačića, što je po njegovu mišljenju, nekako bio i teolog ali, jer mu je Vlačić bio samozadana veličina, čak mu ispravlja teologiju na svoj materijalizam,⁶¹ a u otkrivanju jugoslavenstva kao da u njega kopa iz neiscrpnog pologa što jedinstveno pokazuje: M. Mirković, *Pokušaj zahvata Matije Vlačića Ilirika u jezik, pismo i nastavu Jugoslavena*, *Spomenica u počast 40. godišnjice osnivanja Saveza komunista Jugoslavije, 1919–1959*, JAZU 1960.⁶² Neutralnu i ideološki neobojenu jezikoslovnu studiju na tom području imamo i u najnovije vrijeme u: A. Lägried, *Matija Vlačić Ilirik i hrvatsko jezično pitanje 16. stoljeća*, *Filozofska istraživanja* 11 (1991), 881–888. Moramo još naglasiti da Vlačić u jednom od svojih glavnih djela stavlja ilirski

⁵⁵ Usp. novu studiju: Beatrix Schmidt, *Alphabeticum slavonicum u Otročjoj Bibliji iz 1566. godine*, *Filozofska istraživanja* 11 (1991) 897–903.

⁵⁶ Usp. Annelies Lägried, *Matija Vlačić Ilirik i hrvatsko jezično pitanje 16. stoljeća*, *Filozofska istraživanja* 11 (1991) 886, navodi Tübingen kao mjesto izdavanja a I. Kordić, *Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika*, Zagreb 1992, 10, navodi Magdeburg.

⁵⁷ *Katalog svjedoka istine*, *Odabrana poglavlja V. Votarice a priredio ga je V. Gortan*, te predgovor napisao M. Mirković, JAZU, *Hrvatski latinisti* 5, Zagreb 1960. Z. Črnja samog Vlačića ubraja u taj katalog: *Veliki svjedok istine, Otkrića II, 1955.* (što je, međutim, potpisano: Ive Karlović).

⁵⁸ Ovo izdanje nema, međutim, istraživačko studijsku pretenziju, nego se M. Mirković nadao da će tekst poslužiti kao filmski scenarij.

⁵⁹ *Djelo M. Mirkovića jest epohalno, ali ima puno nedostataka: autor je prvotno bio ekonomist, nije posjedovao lingvističku spremu, o teologiji se izražava protukršćanski i marksističko ideološki, podcjenjuje objavu ili bilo kakvu teologiju, a Katoličku crkvu, s kojom je Vlačić uistinu u duhu prvih velikih reformatora na život i smrt polemizirao, i suprotstavljao joj se kao konfesionalni protivnik, Mirković omalovažava i ironizira čak i upotrebom komunističkog unitarističkog i rusko-boljševičkog jezika, prepunog srbizama (ili čak pravoslavnih izričaja za katoličku ispovijest ili početnu reformaciju).*

⁶⁰ Mijo Mirković, *Matija Vlačić Ilirik*, Pula-Rijeka 1980. (dva sveska).

⁶¹ Usp.: M. Mirković, *Matija Vlačić Ilirik*, Zagreb 1960: Vlačićev teološko-filozofski radikalizam i materijalizam, 181–184; Sadržajne prednosti: akumulacija, sintetiziranje i dijalektička obrada historijskog materijala na idejnom polju, 323–325.

⁶² Uz velika djela, prigradničarske priloge M. Mirković je napisao i veći broj enciklopedijskih priloga a Matiji Vlačiću.

(hrvatski) do grčkog, latinskog i njemačkog, kao jedan od četiri najvažnijih jezika u svoje vrijeme. Makar je Matija Vlačić kao evangeličko luteranski stvaralac pisao protiv latinske mise, Olson⁶³ je u svojoj disertaciji otkrio Vlačićevo nastojanje na pluralizmu oblika i zajedništva pri liturgijskim činima što je, među ostalim, stekao.⁶⁴ M. Mirković se inače uistinu suživio s likom Matije Vlačića, tako da su ga poistovjećivali s njim, o čemu postoje i prilozi.⁶⁵ V. Antić, Radovi Mije Mirkovića o Matiji Vlačiću, Jadranski zbornik, II, 1957; J. Bratulić, Mirkovićeve Flacius-Vlačić, Susreti 3, 1971.

Vlačić je ušao u problematiku, razvoj hrvatskoga jezika, aktivno je sudjelovao u stvaranju pisma⁶⁶ te je nastojao da se pisana djela prošire na narodnom jeziku. O jezikoslovlju u Vlačića piše M. Križman koji je genetski iznio Vlačićevu lingvistiku: O nekim izvorima Vlačićeve jezikoslovne naobrazbe, Istra (1976), br. 6–7, a Vlačićeve jezične konstante obradio je J. Matešić: Jezikoslovni pogledi Matije Vlačića Ilirika, Istra (1976), br. 3–4.

Vlačić je budio maštu, pozor i zanimanje (ideološko također) mnogih javnih djelatnika u Hrvatskoj. Postoje tako prilozi s povijesno-kulturološkog stajališta: V. Bratulić, O Vlačićevom pokušaju osnivanja Sveučilišta u Regensburgu i Celovcu i njegovim Magdeburškim centurijama, Jadranski zbornik I, 1956. i također: J. Bratulić, Vlačićev udio u hrvatskom i slovenskom protestantskom tisku, Istra (1976), br. 2. S pravom se obrađivalo crkvenu povijest: Š. Balla, Značenje Flaciusove povijesti (Magdeburške centurije), Susreti (1971), br. 3.

Zanimanje za Vlačića s literarnog, povijesnog i općenito narodnog područja prelazi i na filozofsko područje. Razlog tome svakako je Vlačićev rad i pisanje na specifičnom filozofskom području, no odjek i zanimanje u hrvatskom jezičnom stvaralaštvu nije potjecao otuda nego se o Vlačiću moglo jedino tako raditi da se njegovu djelu pristupi s raznih interesnih područja, pa tako i s filozofskog. No njegovo je djelo lingvističko, biblijsko, povijesno i konfesionalno dogmatsko. U tome, naime, osobito biblijsko-teološkom djelu postoji sistematsko hermeneutsko pomagalo, pomagalo stvoreno za teološko stvaralaštvo i pisanje. Stoga se proučavanje Vlačićeva djela i u Hrvatskoj treba preusmjeriti u životno ozračje i stvaranje reformacije. Stoga već spomenuto (Križmanovo), a osobito Filipovićevo filozofsko bavljenje Vlačićem koje, doduše, ispravila Mirkovićevo neprimjereno istraživanje također polazi od (svojeg) suvremenog filozofskog razmišljanja i smjerova a ne od reformatorskog napuštanja filozofije i potpunog prepuštanja biblijskoj objavi. Vlačić je u duhu reformacije stvarao lingvistički, historijski i konfesionalni instrumentarij za otkrivanje i razvoj biblijsko-teološkog sustava reformacije. Kod nas u Hrvatskoj, u sjeni velikih imena⁶⁷, govori se tako i o filozofiji i ta je povezanost vidljiva sve do I. Kordića.⁶⁸ Filipović je u svojem filozofskom pisanju o Vlačiću krajnje kritičan prema nedoraslosti Mirkovićevega istraživanja Vlačićeve filozofije (hermeneutike), tako da je Mirkovićevo životno i epohalno izdanje o Vlačiću u Zagrebu u Akademiji, ne spominjući uopće beogradsko izdanje, nazvao više romansiranom biografijom nego znanstveno fundiranom studijom. Po Filipovićevo mišljenju, Mirković je zaostao i za svojim starinskim izvorima.⁶⁹ No

⁶³ O. K. Olson, *The »Missa Illyrica« and the liturgical thought of Flacius Illyricus*, Hamburg 1966.

⁶⁴ I. Kordić, *Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika*, Zagreb 1992, 26.

⁶⁵ Usp. T. Peruško, *Mate Balota* (Mirkovićeve pseudonim) povodom 60. godišnjice života i 40. godišnjice književnog rada. Predgovor knjizi M. Balota, *Proza i poezija*, Rijeka 1959.

⁶⁶ Slavonski alfabet (hrvatska abeceda) nalazi se u Otročjoj Bibliji (slovenski) i Katehizmu u Hrvatskom u njoj.

⁶⁷ Usp. Mirković, Bratulić J., Filipović i mnogi drugi veliki stvaralci.

⁶⁸ I. Kordić, *Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika*, Zagreb 1992.

⁶⁹ Usp. V. Filipović, *Matija Vlačić kao začetnik suvremene hermeneutike i strukturalizma*, Prilozi za

i I. Kordić o Filipoviću, što prenosi dalje i F. Zenko, govori da se izlagao opasnosti da od Vlačićevih misli na ovom području previše traži, pa zbog toga previše i nalazi⁷⁰. Jer upravo Filipović nije vodio računa i nije uzimao u obzir Vlačićeve izvore reformacije i njegovo funkcionalno bavljenje hermeneutikom u službi stvaranja reformacije.

Na tom području dobri su, upravo za hrvatsko područje, o razumijevanju i razmišljanju Matije Vlačića hermeneutsko-teološki pristupi J. Talanga, Vlačićeva Paralipomena dialectices, 11 (1991) 529–843, koji se bavi Vlačićevim rijetkim uže uzeto filozofskim djelom. Prava hermeneutsko-teološka (a u dobroj mjeri i filozofska) razmišljanja postoje kod Zovka: J. Zovko, Recepcija Matije Vlačića u filozofskoj hermeneutici, Filozofska istraživanja 11 (1991) 845–858. Još izričitiije hermeneutsko, sada zapravo potpuno teološko istraživanje postoji kod Elisabeth von Erdmann-Pandžić, O pretpostavkama razumijevanja teksta u doba reformacije, Filozofska istraživanja 11 (1991) 889–896. F. Zenko, kada govori o Vlačiću i njegovoj percepciji, vidi teološku šutnju.⁷¹ On želi u najnovijem zanimanju za Vlačića sugerirati,⁷² možda imajući u vidu dosadašnje bavljenje Vlačićem na hrvatskom jeziku, neku filozofsko-teološku ravnotežu. Ova dva pola ipak u Vlačića ne postoje, već jedino teološki kojemu Vlačićev reformatorski ratio svojim opusom služi.

Teološko bavljenje Vlačićem je najzahvalnije, jer je i najkompetentnije. Vlačića otkrivaju konačno i u nas teolozi, i ne samo oni iz evangeličko luteranske konfesije. Već je ranije obrađena jedna važna teološka tema u reformaciji i u Vlačića: K. Krstić, Pitanje slobodne volje u kršćanstvu i Matija Vlačić Ilirik, Susreti 3, 1971. Simpozij o Vlačiću u Mannheimu 1991. godine okupio je i teologe, tako da su njihova predavanja prevedena na hrvatski te su barem donekle popunila teološku šutnju o Matiji Vlačiću. Časopis Filozofska istraživanja 11 (1991) Sv. 4 objavio je slijedeće teološke priloge: L. Geldsetzer, Matija Vlačić Ilirik i znanstvenoteorijsko zasnivanje protestantske teologije, 799–811; S. Raeder, Matija Vlačić kao tumač Biblije, 813–828. Neka imena već su spomenuta, a tri imena, također zastupljena u istom broju filozofskog časopisa, valja posebno izdvojiti i posebno ih prikazati, jer su hrvatsku teološku šutnju već ranije prekinuli.

Na prvom je mjestu V. L. Deutsch, koji je osamdesetih godina u Bratislavi napisao i obranio svoju disertaciju O istočnom grijehu kod Vlačića. On je već ranije obrađivao Vlačićevu kontroverzu: Sukob flacionista i filipista i njihovo značenje za protestantizam, Susreti 3, 1971. Dr. Deutsch je nadalje dao niz intervjuva, prigodnih izjava, izlaganje na Hrvatskom radiju a o njemu je 1990/1991. na Teološkom fakultetu »Matija Vlačić Ilirik« vodio i seminar. Na simpoziju u Mannheimu obradio je temu: Vlačićevi dodiri sa slovenskim reformatorima, Filozofska istraživanja 11 (1991) 917–921. A. Bilokapić je važno novo ime u teološkom istraživanju Vlačićeva djela. On je, naime, u Rimu na Antonianumu napisao i obranio disertaciju O istočnom grijehu kod Vlačića. Disertaciju je djelomično objavio, ali u objavljenom dijelu obrađuje samo Vlačićevo literarno djelovanje: *Attività letteraria di Mattia Flacio Illirico*, Roma 1981. Šteta što nije objavljena čitava radnja, a time i problematika oko istočnoga grijeha, koja je za Vlačićeve suvremenike bila heretička te su s Vlačićem vodili bezuspješne dispute,

istraživanje hrvatske filozofske baštine 1 (1975) br. 1–2, 25. Drugi Filipovićeви prilozii navedeni su kod Vlačićeva filozofskog bavljenja.

⁷⁰ Usp. I. Kordić, *Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika*, Zagreb 1992, 41.

⁷¹ Usp. F. Zenko, *Recepcija Vlačića u Hrvatskoj kao ideologizirajuće posredovanje sa sadašnjim životom*, *Filozofska istraživanja* 11 (1991) 906.

⁷² F. Zenko, *Hermeneutika protestanta Matije Vlačića Ilirika – izazov hrvatskoj teologiji i filozofiji*, *Pogovor u knjizi*: I. Kordić, *Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika*, Zagreb 1992, 177–184.

polemike i prave borbe, uz heretičke optužbe i teške životne posljedice po Vlačića. Na simpoziju u Mannheimu autor je donekle – jer mu je predavanje kratko – približio Vlačićevu kontroverziju o istočnom grijehu: Istočni grijeh u nauku Matije Vlačića Ilirika, Filozofska istraživanja 11 (1991), 875–879. Konačno se osobito ističe i najnovije ime u hrvatskoj filozofiji: I. Kordić, Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika, Zagreb 1992. On je već ranije objavljivao članke o Matiji Vlačiću, no ti članci iz hrvatskih filozofskih časopisa u upravo objavljenoj knjizi pripadaju većoj cjelini. Kordićevo je kroatizirano djelo zapravo filozofska disertacija u Freiburgu. Autor piše neutralno i znalački. Uz filozofsku ima i teološku naobrazbu, što je važno za bavljenje ovim crkveno-reformatorskim djelatnikom, crkvenim povjesnikom, sistematskim teologom i, posebno, bibličarom. Djelo mu je uistinu hermeneutika (uvod) u Vlačićevo djelo i najnoviji izbor seriozne sekundarne literature. F. Zenko na temelju dosadašnjeg hrvatskog, a i svojeg osobnog bavljenja Vlačićem, konstatira već za sadašnjost da je Matija Vlačić izazov hrvatskoj teologiji i filozofiji.⁷³ Svako proučavanje njegova djela u svojoj se konačnici mora provjeriti i svesti na zajednički biblijsko-teološki nazivnik reformacije.

Zusammenfassung

MATTHIAS FLACIUS ILLYRICUS

Kontroversist und Bibelwissenschaftler Schon ein kurzer Lebenslauf zeigt Flacius als einen unruhigen und suchenden Menschen. Er steht im Zentrum aller Ereignisse der zweiten Generation der Reformation.

Am Beginn seines umfangreichen schriftlichen Werkes steht seine philosophische Tätigkeit. Gerade in der Kirchengeschichte hat er sich grosse Verdienste erworben. Zu nennen wären die Werke: »Catalogus testium veritatis« und »Magdeburger Centurien«. Ausserdem verfasste er kontroverse theologische Werke zur (Erb)Sünde, Freiheit, Gnade, zu den guten Werken, Beiträge zu innerlutherischen Auseinandersetzungen und polemische Schriften zur Katholischen Kirche und Theologie.

Flacius ist als Gelehrter an verschiedenen Universitäten und in seiner schriftlichen Tätigkeit vor allem ein Bibelwissenschaftler. Neben kleineren biblischen Werken sind vor allem zwei Grosswerke bis heute wegbereitend: »Clavis« und »Glossa«. »Clavis« ist ein bibeltheologisches Lexikon und eine flazianische theologische Hermeneutik. Von der Glossa ist nur der Teil zum Neuen Testament publiziert worden, der zum Alten Testament gehörige aber – obwohl schon umfangreich und fast fertig geschrieben – wurde bis jetzt weder untersucht noch veröffentlicht.

Matthias Flacius Illyricus war und ist von seiner Herkunft aus der Region Istrien und durch sein reformatorisches Wirken auch für das ganze Kroatien von grösstem Interesse. Einige wenige seiner Schriften sind in kroatischer Sprache verfasst. Einiges ist von ihm auch übersetzt worden. Durch die Forschung von Mirković wurde von Flacius in den 60er und wieder in den 70er Jahren viel gesprochen und geschrieben. Diese Untersuchung entstand allerdings unter dem Einfluss der regimetreuen marxistischen und jugounitaristischen Ideologie. Aber die heutige kroatische Beschäftigung mit Flacius versucht sich ihm von einer neutralen philosophischen Seite und endlich von der theologischen Seite zu nähern – denn Flacius war zunächst Theologe. Besonders eine stärkere biblische Beschäftigung mit den nicht veröffentlichten Schriften zum Alten Testament ist wünschenswert.

⁷³ Isto.